

ІНФОРМАЦІЙНА УТОПІЯ “ВІРТУАЛЬНОГО КАПІТАЛІЗМУ”. ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.

Минуле століття мало за визначальну історичну ознаку зіткнення і боротьбу глобальних ідеологій, кожна з яких несла в своєму осерді відповідну Утопію. Лібералізм, комунізм, націонал-соціалізм та фашизм, уособлені великими націями та їх державами (також великими), прагли тотально перебудувати світ за своїми зразками, втіливши власний утопічний порядок замість реального світового порядку. В цьому ж столітті, після виснажливої глобальної боротьби, зародилась ідея “кінця ідеології”. Провідний автор цієї ідеї Д. Белл стверджував, що означені ідейні формації – під дією лих та злочинів, учинених комунізмом та фашизмом; успіхів капіталізму і піднесення держави соціального добробуту; знецінення і втрати віри в раціоналізм (передусім, раціоналізм перетворюючий) – припиняють своє існування. На його думку, зникає власне верства – носій ідеологій – радикальна інтелегенція, котра прагне змінити світ. Причому, йдеться про ідейне, а не реально-політичне та реально-історичне зникнення. “В Західному світі між інтелектуалами на сьогодні існує стабільний консенсус щодо основних питань політики: прийняття концепції і практики держави соціального добробуту; бажаності децентралізації влади; системи змішаної економіки та політичного плюралізму” [1].

Таким чином, разом із реально-історичним (а не ідейним) падінням глобальних ідеологій спостерігаємо народження нової ідеології, яка вміло камуфлюється під її відсутність. Йдеться про ідеологію технократизму, автори і прихильники якої, задля перемоги над своїми великими попередниками, активно звертаються до антиідеологічної риторики. Проте, той самий Д. Белл доводить, що навіть ті ідейні формації, які претендують на роль нових ідеологій не можуть такими вважатись. Адже вони суто інструментальні і підпорядковані “меркантильним” ідеям економічного зростання. Показово, що свої ідеологічні переконання автор відомої концепції не “перевіряє” на антиідеологізм, критикуючи новітні ідейні формації через їх зіставлення з традиційними ідеологіями і не припускаючи можливість зміни ролі і місця (а отже структури й форми) ідеологій в суспільному житті. Таким чином, видатний американський соціолог і соціальний філософ суперечить ідеям іншого великого мислителя – К. Мангейма. На думку останнього, кожна історична епоха породжує свій герметичний світ ідей, структура котрого відображає (чи є похідною) від реально-історичного розташування соціальних сил та реально-історичних стратифікаційних структур. Крім ідеї тотальної ідеології, цей автор виокремлює ідейні формації, які можуть вважатись “частковими ідеологіями”, постаючи чимось на кшталт суспільно (класово) упереджених точок зору (кожна з яких є герметичною ідейною системою з претензією на

всеосяжність і тотальне розуміння соціальних справ) на суспільство, його минуле та майбутнє.

Отже, з одного боку, ідеології існували та існуватимуть, а з іншого – їх роль та місце (а отже структура й форма) в суспільних відносинах змінюється. Д. Белл констатував не кінець ідеологій загалом, а історичне зникнення певного типу ідеологій. Натомість, його ж можна вважати пророком нової ідеології – ідеології технократизму. На користь цього твердження свідчать міркування самого Д. Белла стосовно того, що зникнення ідеологій не передбачає зникнення Утопій. Більше того, він вважав, що сучасне суспільство потребує Утопій, визначаючи їх приблизно так само, як і ідеології кінець котрих він пророкував. Так, Д. Белл стверджував, що сила ідеологій в їх спроможності мобілізувати масові емоції та пристрасті, а Утопії вважав такими, що сплавляють розум і пристрасть [2].

Необхідно наголосити, що саме Утопія є ключовим елементом ідеології, а отже якщо є Утопія то повинна існувати, відповідна їй, ідеологія. Якщо хтось прагне ідентифікувати ідеологію, хай спочатку знайде, відповідну їй, Утопію. Саме в сенсі такого пошуку ідеологій привертають увагу концепції (а насправді ідеології) “інформаційного суспільства”. Візьмімо один з таких маніфестів-пророцтв. В цьому (майже релігійному) тексті стверджується: “Уряди Індустріального світу, ви – втомлені гіганти з плоті та сталі; мо я ж Батьківщина – Кіберпростір, новий дім Свідомості. Від імені майбутнього я прошу вас, у котрих все в минулому – залиште нас у спокої. Ви зайві серед нас. Ви не маєте верховної влади там, де ми зібрались... Я заявляю, що глобальний суспільний простір, який ми будемо, за природою своєю незалежний від тиранії, яку ви прагнете нам нав’язати. Ви не маєте ні морального права владарювати над нами, ні методів примусу, які б справді могли нас залякати” [3]. Якщо виключити суто індивідуальний випадок мегаломанії, то маємо справу з типовим ідеологічним маніфестом однак вже не комуністичної партії, а спільноти анархістів-віртуалів, котрі (що цілком природно для людини-політичної) прагнуть влади у своєму безтілесному “Кіберпросторі”. Все було б добре, якби за цією гротесковою декламацією не стояла ціла система концепцій і поглядів “інформаційного суспільства” – новітньої Утопії, новітньої ідеології технократизму.

Будь-яка Утопія, як образ ідеального (реально не існуючого) суспільства виникає, шляхом тотальної рефлексії, відштовхуючись від цілком реальних соціальних практик і сегментів соціальних відносин. Таким опорним пунктом для утопієтворчої рефлексії комуністів була класова боротьба, лібералів – вільна особистість, націонал-соціалістів – боротьба та ієрархія рас, а для творців інформаційної Утопії – ущільнення, інтенсифікація та розширення інформаційного обігу. Безперечно, сучасні суспільства відрізняються від попередніх вищою інтенсивністю комунікацій, а отже розширенням (якісним і кількісним) мереж обміну інформацією. Через те, складається враження, що саме ця ознака є ключовою і що ідеальному суспільству майбутнього належить стати інформаційним. Однак, цілком

природно постає питання наскільки ця комунікативно-інформаційна практика може бути зразком побудови нових суспільств і чи варто її використовувати як такий зразок?

Передусім, слід мати на увазі, що комунікація та інформація є не більше ніж трансляцією знань до їх споживача, котрий інтерпретує ці знання у свій спосіб. Таким чином, другорядна соціальна взаємодія перетворюється на ключову. Другорядна тому, що ще до акту трансляції знань (їх перенесення як інформації) вони вже повинні існувати, а також тому, що інтерпретація вже отриманих знань може призвести до їх видозміни як в напрямку розвитку, так і деградації. Очевидно, що ключовими фігурами такої соціальної взаємодії є носій знань та їх отримувач, а не потік символів (інформаційний обмін), що між ними відбувається. Таким чином, знання і розуміння вочевидь, як за соціальним, так і за гносеологічним статусом, переважають інформацію. Попри цю очевидну істину, соціальна практика сучасного капіталізму акцентує саме інформаційно-комунікативний аспект, “сором’язливо” забуваючи те, що класики “інформаційного” чи постіндустріального суспільства Д. Белл, Зб. Бжезинський наголошували саме на домінуванні в ньому знань і не заперечення чи розрив з минулим, а радше наступність [4]. Сучасне “інформаційне суспільство”, від попередніх, вирізняє тиражування інтелектуального продукту, передача про нього відомостей різноманітними технологічними засобами; а визначальна технічна, економічна і політична роль інформації пояснюється саме тим, що вона не змістовна і не предметна. “Інформація операціональна. Інформація слугує обґрунтуванням/виправданням дій”. Відмінність інформації від усіх видів традиційних сировинних чи енергетичних ресурсів полягає в тому, вона не вичерпується, а навпаки (з інтенсивністю використання) тільки помножується і відбувається це вочевидь тому, що інформація не може вважатись винятково ресурсом, як нині загальноприйнято вважати, а є стимулом (спонукою) діяльності [5].

Загалом, йдеться про небезпечну тенденцію віртуалізації суспільних відносин, котра має за одну зі своїх характеристик їх “дематеріалізацію”. Людина і соціум перетворюються (чи, радше, розчиняються) в знакових масивах: перша втрачає “тіло й розум” (стає тінню в “Кіберпросторі”), адже “людина дегуманізується завжди, коли розглядається як щось менше аніж цілісна особистість” [6]; другий – реальні підтримуючі структури. Отже, дегуманізація та анархія є тими похмурими перспективами, які простежуються за інформаційними Утопією та ідеологіями.

Людина є унікальним біологічним та соціальним створінням, котре, однак, має жахливу антропологічну хибу – вона схильна ставати рабом своїх власних витворів. Як цілком справедливо стверджує Дж. Вейценбаум: “обчислювальна машина – нова потужна метафора, яка може допомогти зрозуміти багато аспектів нашого світу, однак вона поневолює свідомість, в розпорядженні якої відсутні інші метафори і в якої обмежені можливості до яких вона могла б апелювати” [7]. Однак у випадку такої соціальної (а можливо й біологічної) патології як інформаційна залежність та замкненість

у “Кіберпросторі” йдеться про взагалі безглузде і майже ганебне рабство від “витвору витвора”. Адже ті самі інформаційні мережі та “Кіберпростір” є вторинним витвором, створених людьми машин. Хоча можливо саме й тут криється враження об’єктивності цих мереж і цього простору, оскільки людина взаємодіє з ними опосередковано (через машину).

Повернути до реальності, “висмикнути” людину з потоку символів, можуть (в тому числі) тверезі думки класиків і не просто класиків, а творців тих машин, рабами продукту котрих ми дедалі більше стаємо. Адже “обчислювальна машина цінна рівно настільки, наскільки цінна й людина що її використовує, ...необхідний розум, щоб знати що давати машині” [8]. Справді великим є заклик А. Колмогорова: “Матеріалізм – це прекрасно!” [9]. Не менш прикметними є його слова про неможливість машинної імітації людської мови, а отже й створення досконалих систем комп’ютерного перекладу, адже мова є такою ж унікальною як і сама людина. Крім того, остання є носієм буттєво унікальної здібності до доцільної діяльності, вона спроможна формулювати цілі і підшукувати засоби їх досягнення. Комп’ютерне моделювання таких доцільних систем є одним з головних завдань кібернетики [10]. Відзначимо, що можливо людина і є тією суперкібернетичною машиною, яку прагнуть створити, хоча б тому, що вже від народження (генетично) та під дією соціокультурних факторів перетворюється на унікального носія унікальних структур мислення, функціонування котрих, робить її спроможною створювати машини, а дисфункція ставати їх рабами.

Отже, вже суто політологічне питання чим є інформаційна Утопія та ідеології (котрі несуть в собі ідеал “інформаційного суспільства”) отримує свою відповідь – ідеологіями “віртуального капіталізму”, в якому “виробляється не реальний товар (шампунь, костюм, автомобіль) а образ (привабливості, впевненості, стильності)”. В такому “віртуальному капіталізмові” “механізм ціноутворення адекватно описується не А. Смітом, К. Марксом чи Дж. К. Кейнсом, а скоріше Фомою Аквінським. ... Вартість товару визначається соціальним статусом виробника, а не статус – вартістю, як за доби класичного капіталізму (XVIII–XIX ст.)”; в ньому “модельний ряд” став “майстерною імітацією технологічного прогресу, який дав змогу отримувати “справедливу ціну” за серію “нових можливостей” та “покращених характеристик” [11].

Такий суспільний устрій, в разі його остаточного втілення, неминуче призведе до анархії, розпаду а, в кращому випадку, правління меншин, результату так званої міноритизації політики, коли суспільство набуває ознак конгломерату меншин, для яких “... головною ставкою в політичній боротьбі є право на альтернативний спосіб життя”. Віртуальний капіталізм (і демократія) фрагментується, а “...мультикультуралізм стає не стільки ідейною, скільки прагматичною основою політичної діяльності” і всім оцим конгломератом, “замішаним” на еклектичності, намагаються правити не політики, котрі володіють реальними традиційними ресурсами влади, а

“...публічні політики, тобто ті, хто буквально працює на публіку” [12], котрі одночасно виконують роль найбільш успішних рекламних агентів, коли на тлі їх публічних виступів “... нібито випадково виявляються потрібні емблеми, знаки, гасла – і все це у вдало підібраній гамі кольорів” [13]. Сам же процес демократичного волевиявлення стає заміщенням громадської думки її моделюванням на основі рейтингів, сконструйованих експертами та фахівцями PR–технологій. До тих, хто вважає цю “кібервіртуалізацію” та “тотальну інформатизацію” ще однією науково-технічною революцією спрямовані слова Н. Вінера: “Сучасна промислова революція повинна знецінити мізки людини, щонайменше в їх найпростіших і рутинних функціях” [14].

Власне прихід комп’ютерної, інформаційної чи “обчислювально-машинної” революції і початок нової інформаційної ери проголошувався неодноразово, надто розпочинаючи з 50-х рр. ХХ ст., Однак “якщо успіх революції оцінювати в термінах глибини, здійснених нею соціальних реформ, то власне можна вважати що жодної революції не відбулося” [15].

Тією ідеологією і суспільно-політичною установкою, яка стримує та модифікує в інтересах суспільства тенденції соціальних відносин і соціального мислення, що спрямовують соціуми до втілення Утопій – був і залишається Консерватизм. Утопії, безперечно, відіграють і позитивну роль, революціонізуючи суспільне життя та рятуючи суспільства від закріплення в рутині. Однак, будь-яка ідеальна Утопія, після свого втілення, перетворюється на власне заперечення. Так само й Утопія “інформаційного суспільства” несе у собі загрозу анархії та дегуманізації. Через те, цілком конструктивною є стратегія збереження і розвитку соціальних структур та типів мислення, які можуть визначатися як консервативні. Тут йдеться і про інститут “державності” – його відродження та адаптацію; і про ідейний спадок людства, котрий включає як класичні філософські та суспільствознавчі тексти, так й ідейний зміст класичних ідеологій (лібералізм, комунізм, фашизм), що можуть розглядатися як протиположні новітнім ідейним формаціям; і про традиційні суспільні практики, ролі, фахи – творчість, лідерство, навчання, винахід. Причому, консерватизм слід розуміти в подвійному (мангеймівському) сенсі і як реакцію на зміни, і як певну ідеологію, розробка котрої, значною мірою, є справою майбутнього. Сучасний консерватизм постав як сукупність ідейних реакцій на класичні ідеології та Утопії, а першопричиною до його виникнення стала Велика французька революція. Варто припустити, що поштовхом до розвитку нового консерватизму стануть новітні Утопії та ідеології, включно з їх “інформаційними” різновидами.

1. Bell D. The End of Ideology. – Harvard University Press, 1988. – P. 402;
2. Bell D. The End of Ideology. – Harvard University Press, 1988. – P. 405;
3. Барлоу Дж. П. Декларация независимости Киберпространства // Информационное общество. – М.: ООО Изд.-во АСТ, 2004. – С. 349–352;
- 4.

Уэсбтер Ф. Теории информационного общества /пер. с англ. М. В. Арапова и Н. В. Малыхиной. – М.: Аспект Пресс, 2004. – С. 41, 61; **5.**Иванов Д. Общество как виртуальная реальность // Информационное общество. – М.: ООО Изд.-во АСТ, 2004. – С. 360–361; **6.**Вейценбаум Дж. Возможности Вычислительных машин и человеческий разум. – М.: Радио и связь, 1982. – С. 339; **7.**Вейценбаум Дж. Возможности Вычислительных машин и человеческий разум. – М.: Радио и связь, 1982. – С. 353; **8.**Винер Н. Машины изобретательные людей? // Информационное общество. – М.: ООО Изд.-во АСТ, 2004. – С. 213; **9.** Колмогоров А. Автоматы и жизнь // Информационное общество. – М.: ООО Изд.-во АСТ, 2004. – С. 311–312; **10.** Колмогоров А. Автоматы и жизнь // Информационное общество. – М.: ООО Изд.-во АСТ, 2004. – С. 293; **11.**Иванов Д. Общество как виртуальная реальность // Информационное общество. – М.: ООО Изд.-во АСТ, 2004. – С. 389, 390, 393; **12.**Иванов Д. Общество как виртуальная реальность // Информационное общество. – М.: ООО Изд.-во АСТ, 2004. – С. 402–403; **13.**Уэсбтер Ф. Теории информационного общества /пер. с англ. М. В. Арапова и Н. В. Малыхиной. – М.: Аспект Пресс, 2004. – С. 266; **14.**Винер Н. Кибернетика или управление и связь в животном и машине // Информационное общество. – М.: ООО Изд.-во АСТ, 2004. – С. 95; **15.**Вейценбаум Дж. Возможности Вычислительных машин и человеческий разум. – М.: Радио и связь, 1982. – С. 63;